

GANIÖMEROĞLU İBRAHİM HAKKI EFENDİ VE ESERLERİ

Süleyman GÜR*

Hayatı¹

İbrahim Efendi, 1 Mart 1881 tarihinde Trabzon Of'a bağlı Zisino (Bölümlü) köyünde dünyaya geldi. Babası yörenin meşhur müderrislerinden ve mürşitlerinden Ganiömerzâde (Kalomerzâde) Mahmut Sabri Efendi'dir.² İlmiye sınıfına mensup bir ailede ve muhitte dünyaya gelmesi, tıpkı ailenin diğer fertleri gibi onun da hayatı boyunca tedris faaliyetleri ile meşgul olmasına imkan tanımıştır. Henüz küçük yaşta iken temel dini bilgilerini ve Kur'an eğitimini almaya başlamıştır. Hafızlığını tamamladıktan sonra Arapça alet ilimlerini ve tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, ferâiz gibi İslâmî ilimleri ve ilm-i hesap, astronomi gibi pozitif bilimleri okumuştur. İyi derecede Arapça ve Farsça bilen İbrahim Efendi, edebiyata ve şiire de özel ilgi duymuştur. Babasının müderris olması dolayısıyla doğal olarak onun rahle-i tedrisinden geçmiştir. Fakat o, bununla yetinmeyerek köyünün önde gelen hocalarından Resulzâde Resul Efendi ve Kalomerzâde Hüseyin Efendi'den de ders okumuştur. Hayatını kendi köyü başta olmak üzere yörenin değişik yerlerinde din hizmetleri yaparak geçirmiştir. Zaman zaman babasına vekalet ettiği de olmuştur. Bunu bir şukka (kağıt parçası) üzerine yazdığı şu ifadelerden de anlamak mümkündür: “*Efendi 328'de İstanbul'a gittiğinde elden yazmış olduğu bir şıktır (pusula). Ben o zaman Karadere'de³ Efendi'ye vekalet etmekteydim.*” İmza: *Ganiömeroğlu İbrahim Efendi.*⁴

İbrahim Efendi, yöredeki farklı müesseselerde hocalık yapmakla birlikte hayatı boyunca ilmi faaliyetlerini de sürdürmüştür. Babasından tevarüs ettiği zengin kitaplığı, kişisel gayretleri ile daha da geliştirerek o zamanın şartlarına göre oldukça donanımlı bir kütüphane oluşturmuştur. Vaktinin önemli bir bölümünü kitaplara ayıran İbrahim Efendi, kütüphanesinde bulunan çok sayıda kitabın tamamını mütalaa etmiş, neredeyse her sayfanın derkenarına birtakım notlar düşmüştür. Kitaplarda yer alan açıklama kabilindeki bu notlar muhteşem bir ilmî birikime sahip olduğunu göstermektedir. Nitekim torunlarından gelen nakillerde de onun ilmî derinliğine vurgu yapılmaktadır.

Yöre insanının son dönemlerdeki ihmali yüzünden ulemadan intikal eden şahıs kitaplıklarının ve arşiv malzemelerinin yok olmaya yüz tuttuğu herkesin malumudur. İbrahim Efendi, vaktiyle bu tehlikeyi görmüş olacak ki gerek kendi temin ettiği, gerekse babasından ona intikal eden kitapları tek tek elden geçirmiş ve her birinin bakımını yapmıştır. Onun bu ilgisi, söz konusu eserlerin hiçbir zarar görmeden günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Aynı titizliği torunu İbrahim Okutan ve yine aileden Şakir Okutan da göstermektedir. Onların, tarihi ve kültürel mirası koruma adına ortaya koydukları bu gayret, başkalarına da örnek olma adına kayıt altına alınmalıdır.

* Doç. Dr., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Ana Bilim Dalı, suleymangur@trabzon.edu.tr

¹ Ganiömeroğlu İbrahim Efendi ile ilgili bilgi ve belgeler torunu İbrahim Okutan'ın arşivinden temin edilmiştir. Kütüphanesini ve arşivini bizlere açtığı için kendisine gönülden teşekkür ediyorum.

² Ganiömerzâde (Kalomerzâde) Mahmut Sabri Efendi hakkında detaylı bilgi için bk. Süleyman Gür, *Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizâde Ahmed Efendi ve Evrak-ı Metrûkesi* (Ankara: Hayat Yayınları, 2016), 272-308.

³ Rize'nin Güneyce beldesinde bulunan o dönemin en meşhur medresesi.

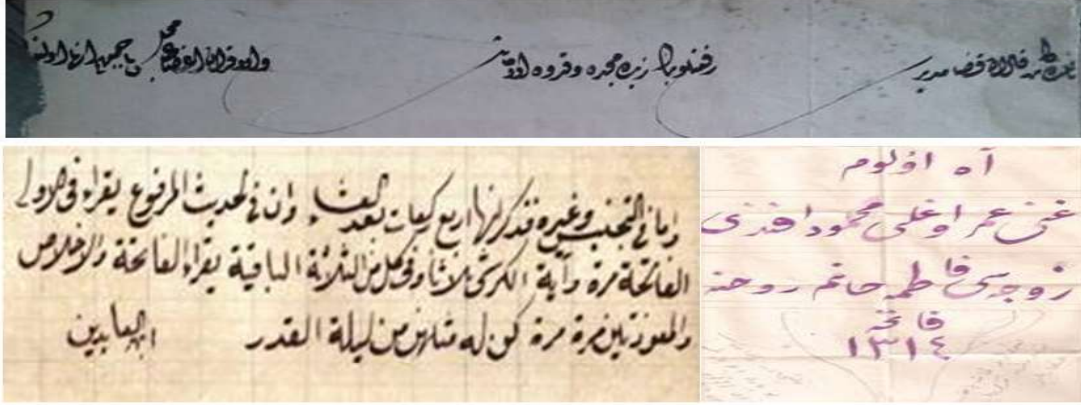
⁴ Gür, *Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizâde Ahmed Efendi ve Evrak-ı Metrûkesi*, 281.

Burada ayrıca bir hususun daha altı çizilmelidir. O da İbrahim Efendi'nin olağanüstü bir gayretle yaptığı arşiv oluşturma çalışmasıdır. Onun bu konudaki gayretini yine arşivinden edindiğimiz şu nottan öğreniyoruz. “*Babamın, Velioglu Hacı Mustafa Efendi'ye gönderdiği evrak ve pusulaları Mustafa Efendi muhafaza etmişti. Onun vefatından sonra bu belge ve pusulaları bulunca teberrüken alıp kendi evraklarının içine koydum. 20 Mayıs 1939; 1 Rabiü'l-Evvel 1357. Ganiömeroğlu İbrahim Efendi.*” Bu ifadeler, günümüzde torunların yapmaya çalıştığı arşivleme çalışmasını yıllar önce İbrahim Efendi'nin başlattığını göstermektedir.

İbrahim Efendi, hat sanatı ile de yakından ilgilenmiştir. Hatta kendi mürekkebini kendi imal ettiğinden bahsedilmektedir. Nakledildiğine göre birtakım bitkileri kaynatmak suretiyle kendi mürekkebini imal eder, yazının kalıcılığını ve parlaklığını temin etmek üzere de mürekkebin içine bir tür reçine katardı. Ona ait hat çalışmalarının bir kısmı hala arşivinde muhafaza edilmektedir.

Resim 1: İbrahim Efendi'nin yazışmalarında kullandığı üç farklı imza

Resim 2: Aralarında validesinin mezar kitabesi ile ilgili çalışmanın da bulunduğu birkaç hat çalışması örneği

İbrahim Efendi de tıpkı babası gibi tasavvufa ilgi duyan ehl-i tarik bir zat idi. 1908 yılında Şeyh Osman Niyazi Efendinin riyasetinde Varda'da girilen halvete, babası ile birlikte o da katılmıştı.⁵ Yapmış olduğu evlilikten Gülsüm, Ayşe, Rahime, Dursun Kemal, Mehmet Enes ve Ahmed Şerif adında 6 çocuğu dünyaya geldi. Oğulları da kendisi gibi hayatlarını din hizmetlerine adadı. İbrahim Efendi, evinde bulunduğu zamanlarda da tedris faaliyetlerini sürdürdü. Hatta evini bir nevi medrese olarak da kullandı. Burada Arapça ve dini ilimler okuttuğu gibi çok sayıda hafız da yetiştirdi. Ona bu faaliyetlerinde Kurra hafız olan oğulları Dursun Kemal ve Ahmet Şerif hoca efendiler de yardım etti. Soyadı kanunundan sonra “Okutan” soy ismini kullanan İbrahim Efendi, 30 Mart 1953 tarihinde vefat etti ve aile kabristanlığına defnedildi.

⁵ Gür, Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizâde Ahmed Efendi ve Evrak-ı Metrûkesi, 90-94.

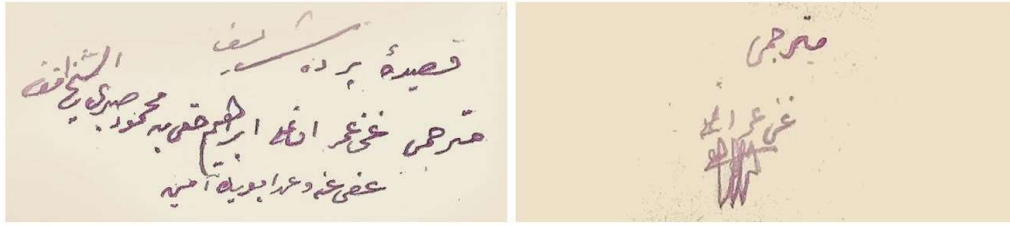
İbrahim Efendi'nin, bazı kitapların kenarlarına aldığı notlar hâşiye çalışması olarak nitelendirilebilecek özelliklere sahiptir. Ayrıca, birçok kitabın sayfaları arasına fevaid kabilinden açıklama notları koymuştur. Mektupları ve farklı maksatlarla kaleme alınan müstakil yazıları da önemli bir yekün teşkil etmektedir. Evrakı arasında kendisine ait bazı şiirlere de rastlanmaktadır.

Eserleri

1. Tercüme-i Kasîde-i Bürde

Kasîde-i Bürde, İslâm dünyasının hemen her tarafında bilinen ve üzerinde yüzlerce şerh, hâşiye çalışması yapılan en meşhur eserlerden biridir. Medreseleriyle ve müderrisleriyle meşhur Trabzon yöresinde de bu esere özel bir önem atfedilmiş ve hususi olarak *Kasîde-i Bürde* icazetleri verilmiştir. Müderris unvanına sahip olup da özel olarak Kasîde icazeti almayanların sayısı oldukça sınırlıdır. İbrahim Efendi de yöredeki diğer müderrisler gibi bu esere önem vermiş, hatta onlardan bir adım daha ileri giderek eserin herkes tarafından anlaşılabilmesini sağlamak üzere bu eseri Türkçeye tercüme etmiştir.

İbrahim Okutan'ın arşivinde bulunan bu eser 105 sayfadan ibarettir. 1324 (1906-1907) yılında yazılmıştır. Eser ve yazar adı zahriyede şu ifadelerle yer almaktadır: “Kasîde-i Bürde-i Şerîf. Mütercimi Ganiömeroğlu İbrahim Hakkı b. Mahmut Sabri eş-Şeyh Efendi. ‘afâ anhu ve ‘an ebeveyhi âmîn.” Yine zahriye sayfasının alt tarafında “Mütercimi Ganiömeroğlu İbrahim” şeklinde bir kayıt vardır. Bu ifadeler İbrahim Efendi'nin bizzat kendi hattıyla yazdığı kayıtlardır. Zira burada kullandığı yazı tarzı ve imzasını birçok evrakta görmek mümkündür. Bu yüzden bu bilgiler İbrahim Efendi'nin bu tercümenin sahibi olduğu anlamına gelmektedir. Ancak öte yandan eserin hâtîme sayfasında ferağ kaydı verilirken “Hacı Hafız Abdulfettah Hilmi Efendi” şeklinde bir isim de zikredilmektedir. Dolayısıyla bu ifade eserin kime ait olduğu konusunda kafa karışıklığına sebep olmaktadır. Fakat ailenin, İbrahim Efendi'nin *Kasîde-i Bürde* 'yi tercüme ettiğine dair bir bilgiye sahip olmaları ve İbrahim Efendi'nin de bu esrin mütercimi olduğunu bizzat kendisinin yazması, eserin ona ait olma ihtimalini güçlendirmektedir. Bizim de kanaatimiz bu yönde olmakla birlikte kesin bir dil kullanmak yerine meseleye ihtiyatlı yaklaşarak eseri İbrahim Efendi'ye nispet etmenin daha doğru bir yaklaşım olduğunu belirtmek isteriz. Bu durumda bahsi geçen Hacı Hafız Abdulfettah Hilmi Efendi, eserin müstensihî olabileceği gibi *Kasîde-i Bürde* 'ye Arapça kısa bir şerh yazmış ve İbrahim Efendi de onun bu kısa şerhini Türkçeye çevirmiş de olabilir.

Resim 3: İbrahim Efendi'nin bu eserin mütercimi olduğuna dair kayıtları

Dîbâcede eser adı, “Tercüme-i Kasîdetü'l-Bür'e” şeklinde yazılmıştır. Bürde, Bür'e şeklindeki farklı yazımlara Osmanlı ilim geleneğinde sıkça rastlanmaktadır. *Kasîde-i Bürde* hakkında hem genel bir malumat olsun hem de bu farklı yazımın nedeni anlaşılsın diye *DİA* 'daki ilgili maddeden şu satırları olduğu gibi nakletmek istiyoruz:

“Kasîdetü’l-Bürde,⁶ Mısırlı sûfî ve şâir Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî’nin Hz. Peygamber için yazdığı ve *el-Kevâkibü’l-dürriyye fî medhi hayri’l-berîyye* adını verdiği manzume, kafiye (revî) harfî mîm olduğu için *el-Kaşîdetü’l-mîmiyye*, şâirin tutulduğu hastalıktan kurtulmasına vesile olduğu için de *Kaşîdetü’l-bürde* diye meşhur olmuştur. Ancak Kâ‘b b. Zühêyr’in kasidesi de aynı adla anıldığından karışıklığa meydan vermemek için Bûsîrî’ninki daha çok Osmanlı kültür muhitinde *Kaşîdetü’l-bür’e* (*el-Kaşîdetü’l-bür’iyye*) şeklinde anılmışsa da literatürde *Kaşîdetü’l-bürde* diye tanınmaktadır.”⁷

Bu bilgilerden hareketle mütercim bu farka dikkat çekmek ve tercüme ettiği eserin Bûsîrî’ye ait olduğunu ortaya koymak üzere eser adını bilinçli olarak bu şekilde verdiği anlaşılmaktadır. Bir sayfalık dîbâcede mütercim besmele, hamdele ve salveleden sonra bu tercümeyle Harpûtî, Şeyhzâde ve Bestâmî’nin bu kasîde üzerine yaptıkları şerhlerden istifade ederek yaptığını bildirmektedir. Bu üç şerhin de mütercim elinde olduğu anlaşılmaktadır.

Eserde beyitler kırmızı mürekkeple, tercümele ise siyah mürekkeple verilmiştir. Yazar beyitlerde geçen her kelimeyi, bazen de terkibi beyitlerden sonra metin kısmına yazmış ve daha sonra da tek tek tercümesini yapmıştır. Bir anlamda eseri kelime kelime çevirmiştir. Bu şekilde baştan sona kadar aynı yöntemle beyitler tek tek ele alınarak tercüme edilmiştir. Takip edilen yöntemi göstermek adına ilk iki beyti ve tercümesini vermek istiyoruz.

أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ بِي سَلَمٍ مَزَجْتَ دَمْعاً جَرَى مِنْ مُقَلَّةٍ بَدَمٍ

(أَمِنْ تَذَكُّرِ جِيرَانِ) Senin mahubları tefekküründen mi? (بِي سَلَمٍ) Selem dedikleri ağacın sahibi olan (murad Resûl aleyhisselamdır) (مَزَجْتَ) sen kattın (دَمْعاً) göz yaşını ki (جَرَى) aktı (مِنْ مُقَلَّةٍ) gözün karası ile beyazı arasından (بَدَمٍ) kan ile mezc ettin (yani kattın).

أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاطِمَةٍ وَأَوْمَضَ الْبَرْقُ فِي الظُّلْمَاءِ مِنْ إِضْمٍ

(أَمْ هَبَّتِ) Yoksa esti mi? (الرِّيحُ) Rüzgâr (مِنْ تَلْقَاءِ كَاطِمَةٍ) Medine-i Münevvere tarafından (وَأَوْمَضَ) yoksa şimşek parıladı (فِي الظُّلْمَاءِ) karanlık gecede (مِنْ إِضْمٍ) mahubun sakin olduğu İzam ismiyle müsemma olan mağara canibinden.

Eser oldukça iyi muhafaza edilmiş, güzel bir hatla yazılmış ve son derece temizdir. Sayfaları tamdır. Sayfa kenarlarında nadiren de olsa tercümeyle daha anlaşılır kılmak için kısa notlar alınmıştır. Bilinen başka bir nüshası yoktur.

⁶ On bölümden oluşan *Kaşîdetü’l-bürde*, en eski nüshalarında 160 beyit iken sonrakilerde 165 beyte kadar ulaşmaktadır. Klasik Arap kaside tarzında olduğu gibi şiir sevgiliye özlem temasının işlendiği nesib bölümüyle başlar, daha sonra nefisten şikâyet, Hz. Peygamber’e övgü, onun doğumu, mucizeleri, Kur’an’ın fazileti, mi‘rac mucizesi, cihadın önemi, nedâmet ve ümit, dua ve niyaz bölümüyle sona erer. Aruzun basit bahriyle yazılan, yapı ve üslup bakımından son derece sağlam ve lirik olan kaside, bu sebeple asırlardır İslâm coğrafyasının her bölgesinde büyük bir ilgi görmüş, dinî toplantılarda, mübarek gün ve gecelerde, sünnet, düğün, bayram ve cenaze merasimlerinde okunagelmıştır. Mahmut Kaya, “Kasîdetü’l-Bürde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2023).

⁷ Mahmut Kaya, “Kasîdetü’l-Bürde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2023).

Resim 4: Tercüme-i Kaside-i Bürde'nin ilk iki sayfası (İbrahim Okutan Arşivi)

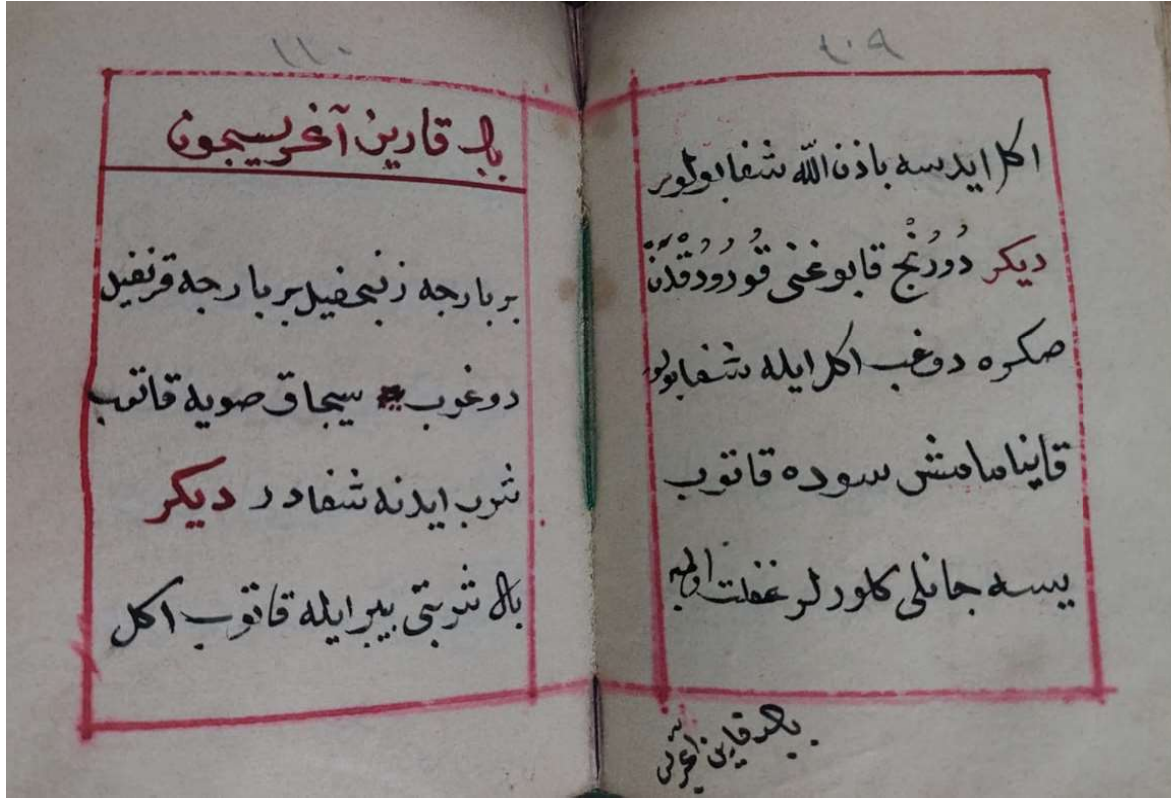
Resim 5: Tercüme-i Kaside-i Bürde'nin son iki sayfası (İbrahim Okutan Arşivi)

2. Mecmua

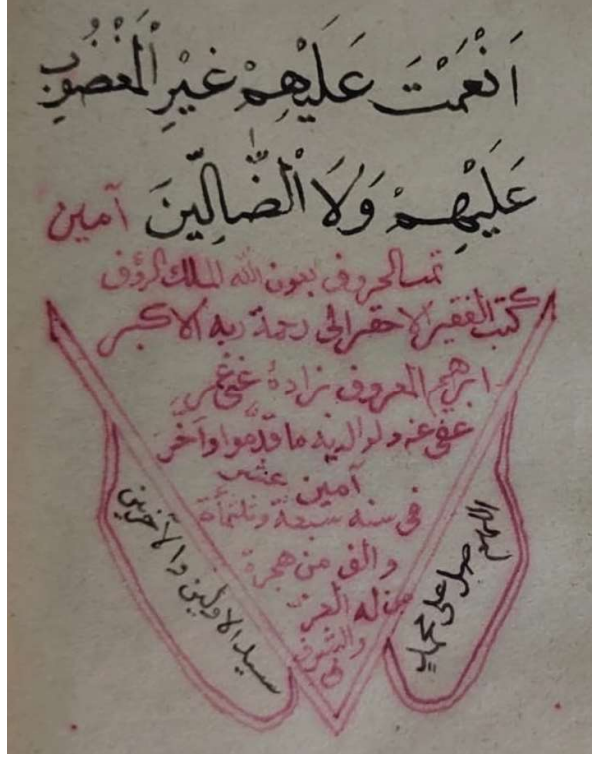
Bu eser, farklı kaynaklardan çeşitli konularda yapılan seçkilerle oluşturulmuş cep boy derleme tarzında bir eserdir. 267 sayfadır. Başlıklar kırmızı, metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Hattı güzel, metni oldukça okunaklı temiz bir eserdir. Müellif adı hatimede “İbrahim el-‘arûf bi Zâde-i Ğanîömer” şeklinde geçmektedir. Hicri 1317 yılında müellif henüz on dokuz yaşında iken yazılmıştır. İlk bölümde iftar duası, kadir duası, kurban duası, sefer duası, bedeni ve ruhi hastalıklara karşı okunacak dualar gibi çeşitli konularla alakalı dua örnekleri yer almaktadır. Eserin önemli bir bölümünde bedenün uzuvlarındaki maddi hastalıkların geleneksel usullere göre nasıl tedavi edileceği hakkında bilgiler verilmekte, ağrıyan herhangi bir uzvun ağrısının nasıl kesileceği anlatılmaktadır. Belli uzuvlar bab başlığı altında ele alınmakta ve o uzuvlarla ilgili alternatif tedavi yöntemleri de önerilmektedir. Bir misal verecek olursak:

“Bab: Kulak ağrısı için. Yumurtanın beyazını ağırana kulağa dökse akabinde şifa bulur. Diğer; kulak gürlemesi için. Gülyağı ile beraber sirke katıp ağırana kulağa dökse şifa bulur. Diğer; kulak gürlemesine iyidir. Sirkeyi kaynatıp buğusunu birkaç kerre ağırana kulağına tutsa şifa bulur. Diğer; beyaz rahna (örümcek) yuvasına gülyağı katıp pişirip ağırana kulağa dökse şifadır. Diğer; ziyade kulağı ağrırsa, ilacı, avrat sütünü ağırana kulağa dökse şifadır. Diğer; irin akan kulağa... Bab: Yılan ağusunu def için, Bab: Sara için, Bab: Karın ağrısı için...”

Liste bu şekilde uzayıp gitmektedir. Bir sonraki bölümde ise birtakım afetlerden korunma ile ilgili dualar vardır. Daha sonra havas ilmine dair bazı konular ele alınmıştır.

Resim 6: Eserden örnek iki sayfa

Resim 7: Eserin ferağ kaydı

Kaynakça

- Gür, Süleyman. *Osmanlı Dönemi Of Ulemasından Zenolu Müderris Gürcizâde Ahmed Efendi ve Evrak-ı Metrûkesi*. Ankara: Hayat Yayınları, 2016.
- Ganiömeroğlu İbrahim Hakkı Efendi. *Tercüme-i Kasîde-i Bürde*. İbrahim Okutan Arşivi.
- Ganiömeroğlu İbrahim Hakkı Efendi. *Mecmua*. İbrahim Okutan Arşivi.
- Kaya, Mahmut. "Kasîdetü'l-Bürde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Kasım 2023).

